

IRODALOM

KÖNYVEK

TURAI TÜNDE: *Az életút végén. Szilágyborzási öregek társadalmi helyzetének vizsgálata*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2004. 196 p.

A világhírességgé vált öregedés, az idős emberek részarányának növekedése az elvándorlással sújtott falvakban legalább félszázados tapasztalat. A második világháború után az idős falusiak az újonnan „szocialistává” vált európai országokban általában, Romániában pedig különösen gyorsan és fájdalmasan veszítették el lábuk alól a talajt és maguk körül a családot. Döntő szerepe volt ebben az egyéni tulajdon kisajátításának, a hagyományos értékek szándékos rombolásának, a szokások tiltásának, az ellenségek gyártásának; a tömegtermelés, a város eszményítésének. Más jellegű, de hasonló erejű és hatású megrázkódtatással járt a „szocialista” rendszer összeomlása, a népuralom és a keresleti–kínálati piac megteremtése érdekében tett lépések számtalan visszassága.

A szerző a politikai, gazdasági és társadalmi változások durva darócára terített finom patyolaton ábrázolja szilágyborzási gyűjtésének öregeit. Az írás nagy mesélőt sejtet, ám csalatkozik, aki „csak” elbeszélésekre számít. A szerző nem rejti véka alá családi érintettségét, érdeklődését, érzékenységét, ugyanakkor ez nem gátolja abban, hogy felülemelkedjen a személyes tapasztalatok élményén. Sőt, az öregedés problematikájának elméleti szintű tárgyalása következtében szinte esetlegesnek tűnik, hogy Szilágyborzás a kiindulópont. A kézzelfoghatótól az általánosig vezető út mégis jól nyomom követhető, amit a gyűjtött anyag gazdagsága, kiérlelése és Turai szakmai felkészültsége tesz lehetővé. Ez utóbbiról – a bőséges és sokoldalú szakirodalmi hivatkozást mintegy zárójelbe téve – az elsajátított tudás világos gondolkodásmódot követő alkalmazása tanúskodik.

A szilágyborzási anyag két fő forrásból származik. Az egyik az 1999-es népszámlálás, amelyet a szerző saját maga végzett a falu minden házáigjárva, amikor a lehetőséggel élve kötetlen beszélgetéseket folytatott a családtagokkal. (Ennél a pontnál az ismertetés írója megáll és elgondolkodik: micsoda lehetőség rejlik a társadalomkutatók számára a hagyományos népszámlálásban! Mi minden menne veszendőbe, ha csak másodlagos – társadalombiztosítási, népesség-nyilvántartási – adatokkal dolgozhatnánk!) A másik forrást ugyancsak a szerző által készített beszélgetések, elsősorban életút-elbeszélések képezik.

Az első fejezetben a Szilágyság inkább kötelességszerű, mint a kötet szerves részét képező bemutatása olvasható. Mindenesetre megtudhatjuk, kik azok a kevesek, akiknek írásaiból kiegészíthetjük a vázlatos képet. A figyelmet a töredékes földrajzi térábrázolás egyik lábjegyzetére szeretném felhívni. Ebben a szerző – az írására jellemző veretes nyelvhasználattal – egyszerre védelmezi és engedi át a múlandóságnak javaslatát, amelyben a Tövisháttól néprajzilag elkülönülő kistájat a Szilágy–Szamos-köz elnevezéssel illeti:

„A belső határok ilyen jellegű ’átszervezésének’ legnyomósabb ellenérve a lokális öntudat lehetne. Ez mindenképpen olyan tényező lenne, amit elsődlegesként kezelnék, amit a szakma felségterületét érintő szempontok előtt lévőnek tekintenek. De

„mivel nem találkoztam ezen kis szögletben a helyiek tövisháti identitásával – az értelmiség kivételével – , úgy vélem, módosító javaslatom nem sérti a szóban forgó közösség teleologikusan formálódó kognitív térképét, s így nem teszek egyebet, csupán egy korábbi efemer szakmai konstrukciót alakítok újabb mulandó és vitatható struktúrává.” (19. oldal)

Ez az alanyi (emberközpontú) szemlélet a háttér időhorizontjának kijelölésében is feltűnik: a figyelem az idők szempontjából meghatározó ötven évre, a „szocializmus” korszakára összpontosul. Az időszak politikai, gazdasági és társadalmi jellemzése tömör és találó. Ebben a világban szent és sérthetetlen az ideológia, a kíméletlen politika határozza meg a gazdaságot, delejes erővel bíró vezér és félelem uralkodik. Az elv és a gyakorlat, az ígéretek és a valóság szöges ellentéte valószerűtlen világot szül. A létező erőforrásokat, az értelmiséget, a mezőgazdaságot, a parasztságot, a falvakat szétverik, nem ezekre, nem előnyükre, hanem rovásukra épülnek az üzemek, a városok, az iskolák. Elszakad a múlt a jelentől, a falu a várostól, szembekerülnek egymással – jobb esetben eltávolodnak egymástól – a nemzedékek, a családtagok. A társadalmat a hazug politika és a beteg gazdaság szétzilálja, a szervesetlen és önellátásra törekvő korszerűsítésben a nélkülözés és az egyenlőtlenség újratermelődése jelenti a „folytonosság”-ot. Aki kevéssé ismeri ennek az útnak a romániai tapasztalatait, megtalálhatja a hivatkozásokokat a legfontosabb mérföldköveket jelző okiratokra. A rendszerváltás mikéntje sem nélkülözi a sajátos romániai vonásokat. Turai a mindenható politikai erőter megsemmisítését, a tulajdonviszonyok megváltozását (a földosztást, a magánosítást), a munkanélküliség megjelenését és a külföldi munkavállalást (is) lehetővé tévő határnyitást emeli ki, amelyeknek hordereje Romániában jelentősen felülmúlja a Magyarországon tapasztaltat.

A politika meglepetései, A gazdaság át- meg átszervezése, A társadalom formázása című fejezetekbe foglalt események szilágyborzási lefolyását kurtán, de beszédesen jelzik a falu lakosságának számában és korösszetételében bekövetkezett változások. 1941-ben 630, 1999-ben 295 ember élt Szilágyborzácson. A 60 évesek és idősebbek aránya az első időpontban 7,6%-ot, utóbb 35,6%-ot tett ki. Az 1999-es népszámlálás során feljegyzettek szerint:

„A 17–25 év közötti, még nem házas fiatalok mind Magyarországon vállalnak időszakos munkát. Letelepülésük érdekében még nem tettek konkrét lépéseket, de kintmaradási vágyukat valamennyien megfogalmazták.” (42. oldal)

A társadalmi háttér és az előtérben szereplő öregek helyzete közötti átvetető fejezetek a család intézményének változásait és az idősökhöz tartozók körét rajzolják meg.

Az idősöknek a családon belüli tekintélyét mindenekelőtt a földtulajdonban bekövetkezett változások rendítették meg. Amíg a – magántulajdonban lévő – föld jelentette a megélhetés elsődleges forrását, az idős szülő (a gazda) egyrészt haláláig megőrizte tulajdonjogát, amely a terményből való részesedése révén biztosította megélhetését és függetlenségét; másrészt a család termelési-gazdasági egységként is működött. Az egyéni tulajdon kisajátítása és az ezzel párhuzamosan zajló iparosítás során a föld mint termelőtőke és a földművelés tudása egyaránt értékét veszítette. A fiatalok elköltözésével az életmód-minták átörökítése és az érzelmi kötelékek fenntartása is korlátokba ütközött. A család szerkezetében bekövetkezett változások másik fontos elemét az je-

lentette, hogy egyre kevesebb gyermek jött a világra. Bár a termékenység csökkenésének – feltételezésünk szerint nagyjából fontossági sorrendben – bemutatott indokai jól ismertek a demográfusok előtt, felidézésük nem hiábavaló, hiszen itt annak a ritka esetnek vagyunk tanúi, amikor egy másik tudomány, a néprajz tapasztalati úton erősíti meg ezeket:

1. A hirtelen változások okozta lelki és gazdasági megterhelés, elbizonytalanodás;
2. A nők munkaerő-piaci bevonása;
3. Az elvándorlás, az ingázás terhe;
4. A megváltozott gazdasági törekvések hatása;
5. A gyermekek értékének emelkedése, az ezzel járó nagyobb anyagi befektetés- és időigény;
6. A városi életmód mintája;
7. A fogamzásgátlás lehetőségeinek ismerete, bővülése;
8. Az egyéni értékek térnyerése a tömegtájékoztató és az utánozni vágyott csoportok közvetítésével;
9. A fiatalok gazdasági önállósulása a szülőktől;
10. A kiscsalád elismertségének növekedése;
11. A házasságkötés időpontjának kitolódása
 - a tanulási időszak meghosszabbodása,
 - a szakmai érvényesülés időigénye;
 - a családalapításhoz szükséges feltételeket alakító mérce magasabbra állítása miatt.
12. A vallás szerepének csökkenése.

„Az 1990-es évek nem annyira változást, mint inkább a már kialakult tendenciák felerősödését hozták magukkal. Gondolok itt különösen az önállóság megvalósításának és megőrzésének igényére, aminek két szempontból jelentős a következménye: egyrészt a kiscsalád-modell dominanciája szempontjából, amit mind a fiatalok, mind a szülők interiorizáltak preferenciáikban; másrészt pedig tovább nőtt a magányosok tábora, hiszen legyen szó akár nem házasokról, akár elváltakról, akár özvegyen maradt szülőkről, szívesebben maradnak egyedül, ha anyagi lehetőségeik megengedik, minthogy integrálódjanak valamilyen rokon családba.” (54. oldal)

Kik az idősek? A könyv mondanivalója miatt kikerülhetetlen meghatározást több oldalról közelíti a szerző. Filozófiai eszmefuttatások – a rész és az egész, a töredék és a teljes, az esemény és a folyamat kapcsolódásáról, az én ontológiai létezéséről, nemlétezéséről – során vetődik fel a kérdés:

„De mi az, ami az epizódhalmazba rendet visz, ami megteremti belső dinamikáját, irányultságát és ívelését, ami *úttá, pályává* alakítja az *életet*? Két válasz kínálkozik: a tematika és az idő. Az előbbi ugyan szintén jelentős, ... alá van rendelve az utóbbinak, ami nemcsak az életút egyes részterületeinek, hanem teljes egységének telikus szerveződését biztosítani tudja.”

Ezek után főleg az időről esik szó.

„A kronológia szervezte struktúra egészen lecsupaszítva így fest: az életnek van egy kezdete, ezt különböző – szintén szabályozott – életszakaszok követik, majd pedig eljutunk a végső fázishoz, a befejezéshez. Az ívelés lineáris és egyszálú.” (59–60. oldal, eredeti kiemelésekkel)

Turai ugyan többféle idősíkot említ (az idő lehet *lineáris* és *ciklikus*, *eleve elrendelt* és *tervezhető*, *isteni* és *emberi*), és azzal is egyetérteni látszik, hogy *mindennek megvan a maga ideje* (63–64. oldal), a *mindent* mindössze két végletre egyszerűsíti.

„Aktivitás, vitalitás, reprodukció, szexualitás, egészség – többségüket fizikai, szellemi és morális értelemben egyaránt érve. Ezek azok a tartalmak, amelyek meghatározói az életszakaszoknak. A felsoroltak képezik a pozitív pólust, ellentéteik a negatívát. Ez a bináris oppozíció szolgál alapul az intervallumokra osztott életút belső hierarchiájának szabályozásában.” (64. oldal)

Ám az ember természeti, társas, szellemi és lelki mivoltából fakadó esemény- és feladatsor, az átmenetek közötti tartalom ennél sokrétűbb. A sarjadás, a növekedés, a virágzás, a termőre fordulás szakaszai külön-külön is magukban foglalják a bomlást és az építkezést, vagy ha jobban tetszik: a megszüntetve megőrzést. Az ív nem egyenes, hanem csigavonalban halad, nem egy-, hanem többszálú. Kétségtelenül nem könnyű megkapni az építkezés öregkori lehetőségét, fellelni a bölcsesség útját. Ez nem minden idős embernek adatik meg – ahogy nem minden fiatalnak a felhalmozás, vagy nem minden felnőttnek a kiteljesedés. Mindenesetre hadd javasolja a koros bíráló az idősek helyzetét értő és mély együttérzéssel elemző fiatal írónak, hogy tanulmányozza az öregséget kizárólag hanyatlásként, az öregeket csak kedvezőtlen színben feltüntető ábrázolással szemben fellépő terebélyes irodalmat is.¹ Ne legyünk azonban igazságtalanok! Elvértve, nevezetesen a *Konfliktusoldó magatartás* című fejezetében megcsillan a hiányolt tartalom:

„Generációk tagjai közt kipattanó konfliktus esetén a közvélemény az időstől várja el azt, hogy megfontoltan, *bölcsen* viselkedjék, azaz hogy ő legyen az *okosabb*. Egyrészt a konfliktusok kirobbanását úgy ítélik meg, hogy az idősebbtől több tapasztalatot és helyesebb magatartást várnak el, másrészt a konfliktus megoldásának folyamatában az idősebbtől várják el a békülékenyebb hozzáállást, a békülés kezdeményezését.” (77. oldal, eredeti kiemelésekkel)

Az idősek helyzetét meghatározó gazdasági, szociális, erkölcsi és szellemi tőkét taglaló fejezet vissza-visszaidézi a társadalmi-gazdasági háttérről írottakat, számba veszi az öregek minden téren elszenvedett fájdalmas veszteségeinek részleteit. Odalett a föld, a falu taszítóan hanyatló, az elköltözött gyerekek számára leginkább a készpénz és legfeljebb a házkörül megtermelhető élelmiszer jelent értéket. Ezt gyűjtve, ezért dolgozva igyekeznek, legtöbbször erőn felül, az idős szülő, hogy meg szolgálja a majdani gondozást. De nemcsak ezért teszi. A szülők és gyermekeik közötti aránytalan viszonyosság számos szép példájával találkozunk az olvasó. A fiatalok sikere a szülőnek ajándék és dicsőség, *a nevelés minőségének fokmérője, a jó szülőség mutatója*. (107. oldal) Az

¹ Ajánlott kulcsszavak: ageing/aging, ageism/agism, anti-ageism stb.

erkölcsi tőke az idősök legfőbb támasza, a gyermektelen öregek esetében – jelentős anyagiak híján – a tekintély egyetlen forrása.

A szakadozott rokon és helyi közösségi háló fokozza a szilágyborzási öregek törekvését arra, hogy függetlenségüket minél tovább megőrizték. Ha még van a közelben gyermek, testvér, jó szomszéd, s különösen, ha még él a házastárs, egymást segítik. Az özvegyen maradt szülő szükség esetén összeköltözik helybeli gyermekével. Ha a távol-élő gyermek már nyugdíjas, vagy munkanélküli, az időleges, vagy huzamos hazaköltözés mindkét fél számára előnyökkel járhat. A távolabb élő fiatalok fogadhatnak valakit az öregek mellé, ha szükséges, és ha megtehetik. Ez szerencsés esetben kedvezőbb megoldás lehet, mintha a szülőt kellene kimozdítani otthonából, s a fiatalokhoz, vagy – ne adj isten – otthonba költöztetni. Az utóbbihoz képest az eltartási szerződést is előnyben részesítik.

A rövidre fogott összefoglalást bőséges, de hevenyészett melléklet követi. A főszövegben ritkán elhintett elbeszélés-szilánkok után jólesett volna a mellékletben folyamatos történeteket, „kerek meséket” olvasni. Vagy legalább egyet. Az itt szereplő két szövegrészlet távolról sem elégíti ki a kutatók kíváncsiságát. A szemléltető ábrák és térképek hasznosak, megérdemelték volna, hogy közreadásuk előtt hozzáértő szerkesztő keze alá kerüljenek. Ugyanakkor zavarba ejtő az egyéni adatbázis részletezett közlése (136–158. oldal), amelyben a házszám mellett a név, a családi helyzet, a születés helye és ideje, a felekezete, a lakhely és a foglalkozás is szerepel. Nem gondolom, hogy helyi ismeretek híján ezek a közlések segítik a leírtak olvasását vagy értését, viszont jogosan vetődnek fel adatvédelmi szempontok. A fényképek esetében ezt egyrészt nem látom aggályosnak, másrészt úgy érzem, jól kiegészítik és megelevenítik a leírtakat.

Végezetül az Előszóból idézek:

„Elöregedő társadalomban élünk, s mégis igen kevés szó esik a harmadik generációról. Nem kell messzire mennünk, s nem is feltétlenül szükségesek a statisztikai számítások ahhoz, hogy észleljük, milyen népesen vannak közöttünk az idősök. S ahhoz sem kell bonyolult jóslatokba bocsátkoznunk, hogy megsejtsük, mi várható a következő évtizedekben e korcsoport arányait illetően. Látjuk és tudjuk, hogy vannak, sokan vannak. De vajon létszámukkal és problémáikkal arányosan elég figyelmet szentelünk-e nekik? Azt tapasztalom, hogy nem, s ez az, ami arra ösztönzött, hogy írjak róluk.” (10. oldal)

Köszönjük.

Daróczy Etelka

RÉDEI MÁRIA: *Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2007. 568 p.

A szerző igen nagy fába vágta fejszójét, amikor monográfiája témájául az országok közötti vándorlást választotta. Nemcsak a folyamat „futott fel” az 1990-es évtizedtől, hanem a nemzetközi migráció szakirodalma is óriásira duzzadt. Ennek egyszerű áttekintése és kritikai feldolgozása is tiszteletet parancsoló vállalkozásnak számít. A szerző viszont magyar szakirodalmi előzmények nélküli monográfia megírására vállalkozott,

amikor összefoglalta a nemzetközi migráció térbeliségével kapcsolatos leglényegesebb tényeket, folyamatokat és összefüggéseket.

A mű két nagy egységre bontható. Az első hat fejezet általános (másképpen fogalmazva ágazati) kérdéseket tárgyal, és a könyv címében jelzett regionális irányultságú egység a hetedik fejezettel kezdődik. „*A migráció regionális jellemzői*” című fejezet önmagában alkotja a könyv második nagy részét.

Ellentétben azzal, amit a könyv címe sugall, az első nagy részben az ötödik fejezet („*Főbb trendek a világban*”) kivételével az alkotó nem a földrajzi összefüggések kibontására helyezte a hangsúlyt, igaz az egyes résztémák tárgyalása során a térbeli összefüggéseket soha nem tévesztette szem elől. Az első fejezet („*Bevezető gondolatok a migrációról*”) gyakorlatilag egy strukturálás nélküli esszészzerű gondolatfolyam, melyben igen sok a lényeglátó elem, de előfordulnak benne vitatható megállapítások is. A második fejezet szakszerűen vezeti be az olvasót a migráció fogalmi rendszerébe, statisztikájába és a migrációs politika alapkérdéseibe. A terjengősség elkerülését szolgáló rövidítések következtében a gondolati kötések azonban nem mindig zökkenőmentesek. Igen gyakoriak a migrációs szakirodalomban közismert tényekre való rövid utalások, melyeket a nem migráció-kutatók (például az egyetemi hallgatók) nehezen érthetnek meg pusztán a szöveg alapján. (A potenciális olvasóközönség megjelölése megtörtént a könyv hátsó borítóján: „Ajánljuk a könyvet mindazoknak, akik jogi, szociológiai, földrajzi, nemzetközi gazdasággal, fejlesztéssel és biztonsággal foglalkozó tanulmányokat folytatnak.” – Tehát a mű a tágabb értelemben vett szakmai közönségnek szól.)

A második fejezettől fogva a könyv egészen végigvonul az a nehezen védhető felfogás, miszerint a migráció jelenségét, folyamatát cselekvőként értelmezi a szerző: „Ezzel a migráció az elvárásoknak megfelelően válogatást valósít meg.” (17. old.). A harmadik fejezetben („*A migráció hatásai*”) a demográfiai, gazdasági, szociokulturális és politikai következményekről is szól a szerző. A hatásokat tárgyaló fejezeteket azonban általában a monográfiák második felében, a tények és folyamatok kifejtését követően helyezik el a szerzők. E szokatlan, formabontó megoldásnak valószínűleg figyelemfelkeltő funkciója lehetett – gondolja az ismertetés írója. A hatások kifejtése során a globális vonatkozású népeségi és népesedési folyamatok kifejtése az egyik legszínvonalasabban megírt rész. Nehezen érthető, hogy a 3.1.7. („*A migráció hatása a munkaerőpiacra*”) és a 3.1.8. szekciókat miért a demográfiai hatások alfejezetben tárgyalja a szerző, hiszen a következő, 3.2. alfejezet témája a gazdasággal kapcsolatos. A 3.2. alfejezet („*A migráció gazdasági elmélete*”) a vonatkozó szakirodalom alapján készített korrekt és érthető összefoglalás. A szerző – mint általában a könyv egészében – nem rejti véka alá saját véleményét sem. Erre egy példa: „A nagyobb munkaválasztékot a minimálbér lejjebbvitelével lehetne módosítani, így a több jövedelemmel rendelkezők által igénybe vett szolgáltatások aránya nőne.” A 3.3. alfejezet („*A folyamat irányítása*”) a migrációs politikák egyes vonatkozásairól szól, és a szerző az állami migrációs politika aspektusát emelte ki. A 3.4. alfejezet („*A Berni Kezdeményezés*”) újra migrációs politikai vonatkozásokkal bír. A kezdeményezés gondolati nívója vitathatatlan, azonban sem világpolitikai jelentőségénél, sem utóéleténél fogva nem érdemes olyan terjedelemben tárgyalni, mint például a menekültkérdés egészét (lásd 4. fejezet). A 3.5. alfejezet („*Internal brain drain – belső agyelszívás*”) Magyarország vonatkozásában a szerző 1990-es évekig visszanyúló kutatási témája volt. A recenzens véleménye szerint a belső agyelszívás kérdése tematikailag nem illik a nemzetközi migráció földrajzát globális méretekben tárgyaló kötetbe, ahogy a kínai belső migrációt taglaló részek sem a 7.2. alfejezetben. A

migráció demográfiai hatásainak tárgyalása mellett a „*Hazautalások a világban*” című 3.7. alfejezet sok újdonsággal szolgál a hazai olvasónak. Magyarországon egyedülálló részletességgel ismerhetjük meg a migráns munkavállalók a globális tőkeáramlások részeként értelmezett hazautalásainak jellegzetességeit. A korábban néha nehezen érthető mondatok után e helyütt stílusosan megírt szöveg következik, melyben a fő folyamatokat logikus térbeli rendben és lényeglátóan emelte ki az alfejezet írója. Érdekes és újszerű megközelítés, hogy az agyelszívás problematikáját a 3.8. alfejezetben („*A migráció szociokulturális hatásai*”) is tárgyalja, csakúgy, mint a 3.7.4. szekcióban („*A hazautalás és a brain drain összefüggése Afrikában*”), továbbá a 3.5. („*Internal brain drain – belső agyelszívás*”) alfejezetben. A recenzens azt javasolja a szerzőnek, hogy a mű második kiadásában a hazautalásokhoz hasonlóan egy egész alfejezetet szánjon az agyelszívás problematikájának. E megoldást indokolja az is, hogy a 7. fejezet-óriásban („*A migráció regionális jellemzői*”) – amely egyben a könyv második nagy egysége –, a hazautalások, az agyelszívás, a magasan képzettek mozgása és a diákok vándorlása kontinensenként újra és újra előkerülő témák. A negyedik fejezetben („*Humanitárius feladatok*”) a kényszervándorlások egy speciális formáját, a menekültproblémát – a hatalmas nemzetközi és hazai szakirodalom ellenére – meglehetősen röviden érinti a szerző. A sajátos térbeli vonatkozások miatt ki lehetett volna bontani, sőt részletesen ki kellett volna fejteni a témát. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) rendszeresen közöl e tárgyban viszonylag pontos adatokat, idősorokat és elemzéseket.

Az ötödik fejezet („*Főbb trendek a világban*”) lehetne egyfajta bevezetése a könyv második részének, nevezetesen a 7. fejezetnek, ha nem ékelődne közéjük a 6. fejezet („*Képzettek mozgása*”). Ennek újdonsága a diákmigráció tárgyalása, melyet a szerző nagyon helyesen olyan tényezőként fog fel, mint amely a magasan képzettek mozgásának növekedését valószínűsíti. Itt a szerző saját eredeti kutatási eredményeit közli. Az ötödik és hatodik fejezet felcserélését indokoltnak látjuk.

A hetedik fejezet („*A migráció regionális jellemzői*”) több mint kettőszáz oldalas egység, egy önálló könyvként is megállná a helyét. Afrika és Ázsia, a magyar olvasók számára e kevéssé ismert két földrész került a regionális tárgyalás élére. Nagy erénye ennek a fejezetnek, hogy a szerző nem merült el a részletekben, hanem egyes tipikusnak tekintett országok bemutatásával mutatott rá a földrészek migrációs nagyrégióinak jellegzetességeire. A főszöveget gyakran illusztrálják szövegdobozokba helyezett újságcikkek és egyéb anyagok, melyek a szó szoros értelmében élettel töltik meg az írást. Nem mehetünk el azonban egy zavaró tényező mellett sem. Az afrikai alfejezet egyszintű címhierarchiája nem illik a tartalomhoz.

Egyiptom, a Zöld-foki-szigetek vagy Kenya példáján keresztül afrikai migrációs típus-országok kerültek bemutatásra, csakúgy mint ahogyan ázsiaiak Kína, Oroszország és Törökország folyamatainak bemutatása kapcsán. Az ismertetés írójában némi hiányérzet alakult ki India, Japán vagy Indonézia kimaradása miatt, azonban tudatában van annak, hogy a közel teljes spektrum felvázolása csak egynél több szerző többéves munkájának eredményeképpen állhatna elő. Afrika és Ázsia esetén a hazautalások, a brain drain és a képzettek mozgása témák területi jellegzetességeinek tárgyalása következetesen megtörtént. A 7.3. alfejezetben („*Az európai migrációs folyamatok*”) csak a migrációs politika volt az országról országra végighúzó vezetővonal.

A nemzetközi migráció magyar vonatkozásai részletesebb kifejtést igényeltek volna. A szerző utal arra, hogy „*Magyarországot érintő nemzetközi migráció*” címmel 2006-

ban a KBH kiadó gondozásában, Budapesten könyvet jelentetett meg (437. old), ez azonban nem menti őt fel a Magyarországot érintő rész megírásának terhe alól.

Amerika és Ausztrália a 7.4. alfejezetben „*A nagybefogadó államok*” címmel kerül tárgyalásra, ahol a migrációs politika szempontjából releváns témákat mutatja be a szerző. A recenzió írójában újra hiányérzet alakul ki Brazília és Argentína tipikus eseteinek kimaradása kapcsán. Az Ausztráliáról szóló részben igen sok a lényeglátó gondolat, de itt előfordulnak vitatható megállapítások is. Illusztrációképpen egy példa az előbbiekre: „A nagybefogadó országok benépesülést célzó gyakorlatának döntő elemét jelentette a lakosság térbeli eloszlásának kiegyenlítése.” (501. old.). Az utóbbiakra pedig: „Az elmúlt évszázadban még változóan, majd ezt később felváltotta az a tudatos politikai gyakorlat, amely a migráció folyamatos népességpótló szerepére alapozott.” (499. old.). Az ugyanezen az oldalon szereplő 78. ábráról egyértelműen leolvasható, hogy 1901-től 2000-ig folyamatos volt a természetes szaporodás, következésképpen Ausztrália vonatkozásában a nemzetközi migrációnak nem lehetett népességpótló szerepe, hanem egyértelműen a népességnövekedés második komponense volt. A nyolcadik befejező fejezet („*Speciális vonatkozások*”) négy oldalas terjedelme aránytalanul rövid. Valószínűsíthető, hogy a könyv lektorának inspirálására szenteltek egy teljes fejezetet a migráció általános biztonsági vonatkozásainak, mely egyébként a menekültügyhöz hasonlóan súlyponti kérdésként kezelendő.

A terjedelmében hatalmas könyv (568 oldal) elkészítése a szerző sokévi munkájának gyümölcse. Tiszteletreméltó vállalkozásának és bátor kísérletének eredményét tartalmazza a monográfia. A könyv megírása után a továbbfejlesztés az író előtt álló kikerülhetetlen kihívás.

Illés Sándor

FOLYÓIRATCIKKEK

LIN, I-F. – MCLANAHAN, S. S. : Parental Beliefs About Nonresident Fathers' Obligations and Rights (A szülők véleménye a különélő apák jogairól és kötelességeiről). *Journal of Marriage and Family*, 69. May 2007. 382–398. p.

Napjainkban az Egyesült Államokban minden második gyermek hosszabb-rövidebb ideig apa nélküli családban él. Számos kutatás vizsgálta a különélő apák gyermektartásdíj-fizetési szokásait és ennek összefüggését a gyermekkel töltött idővel. Keveset tudunk azonban arról, hogy mi a szülők véleménye a különélő apák jogairól és kötelességeiről, illetve hogy ezek a vélemények mennyiben térnek el nemek szerint, azaz az apák és az anyák esetében. A szerzők a Fragile Families and Child Wellbeing Study (Törékeny Családok és a Gyermek Jóléte Kutatás) első hullámának adatait felhasználva próbálják megválaszolni a fenti kérdést, mégpedig párhuzamosan vizsgálva a jogokat és a kötelességeket.

Az igazságosság – és így az apák jogainak és kötelességeinek – megítélése többféle elv alapján történhet, és többféle magyarázat létezik arra, hogy ki mikor melyiket alkalmazza. A szerzők két lehetséges elvet emeltek ki: a méltányosságét és az egyenlőségét. Az itt vizsgált esetben a méltányosság elvét vallók szerint a láthatás és a gyermeket

érintő döntésekben való részvétel joga függ attól, hogy az apa teljesítette-e a gyermek-tartásdíj fizetésére vonatkozó kötelezettségét, míg az egyenlőség elve szerint ezek egymástól független kérdések. A szocializációs elmélet szerint a nők/anyák általában az egyenlőség elvét részesítik előnyben, míg a férfiak/apák inkább a méltányosság elvét alkalmazzák – aminek egyik lehetséges magyarázata az, hogy a nőktől jobban elvárják az önfeláldozó viselkedést, mint a férfiaktól. Ezzel ellentétben az önérdekre alapozó elmélet szerint az anyák a méltányosság, míg az apák az egyenlőség elve mellett fognak voksolni, mivel általában az anyák azok, akik együtt élnek a gyermekkel, és az apák azok, akik külön élnek tőle. A szerzők eredményei ez utóbbi magyarázatot támasztják alá.

A kutatás során 4300 anyát és 3400 apát kérdeztek meg közvetlenül gyermekük megszületését követően 1998 és 2000 között az Egyesült Államok 20 nagyvárosában. A mintában egyaránt szerepeltek házasok, élettársi kapcsolatban, illetve külön élők, és értelemszerűen eltérő volt az érintettek korábbi kapcsolati életútja is. Két kérdés foglalkozott a különélő apák gyermektartásdíj-fizetési kötelezettségével, további hat kérdés pedig a jogaikkal. Utóbbiak részben a láthatásra, részben pedig a gyermekkel kapcsolatos döntésekben való részvételre vonatkoztak, különböző feltételek mellett (ha fizet az apa tartásdíjat; ha nem fizet, mert nem tud; ha nem fizet, mert nem akar). Magyarázó változókként bevonták még a szerzők az elemzésbe a párkapcsolati életutat, a faji és etnikai hovatartozást, az iskolázottságot és a jövedelmet, a bevándorló státuszt és az életkort.

A szerzők eredményei azt támasztják alá, hogy az anyák a méltányosság, az apák pedig az egyenlőség elvét képviselik az itt vizsgált kérdésben.

A válaszadók 90%-a úgy gondolja, hogy a különélő apának kötelessége gyermektartást fizetni akkor is, ha az anyának új partnere van, vagy miután az apának új gyermeke születik egy másik partnertől. Az apák és az anyák egymáshoz hasonlóan ítélik meg a szülői kötelezettségeket abban az esetben, ha az apának új partnere van, de az apák kevésbé gondolják, hogy akkor is tartásdíjat kellene fizetniük, ha az anyának új partnere van. Általában a válaszadók nagyobb mértékben értenek egyet azzal, hogy a különélő apának joga van gyermeke(i) láthatásához, mint azzal, hogy joga van részt venni a gyermekekkel kapcsolatos döntések meghozatalában.

A többség egyetért azzal, hogy az apának joga van gyermekei láthatásához, illetve rájuk vonatkozó döntésekben való részvételhez akkor, ha fizeti a gyermektartásdíjat, valamint akkor is, ha nem tudja azt fizetni. Az apák véleménye a szülői jogokról és kötelességekről egyöntetűbb, mint az anyáké.

A mintában szereplő szülők nagy többsége egyetért azzal, hogy a különélő apák kötelessége a gyermektartás fizetése, eltér azonban a véleményük a jogokat illetően. Főleg a gyermektartásdíjra jogosult anyák gondolják azt, hogy a különélő apáknak kevesebb láthatási és döntéshozási joggal kellene rendelkezniük, mint az együtt élő apáknak, ami arra enged következtetni, hogy a szülők véleménye kapcsolatban áll a gyermektartásdíjjal összefüggő tapasztalataikkal.

A középiskolai végzettséggel nem rendelkező anyák kevésbé hangsúlyozzák együtt az apák jogait és kötelességeit is, mint a középiskolánál magasabb végzettségűek. Az alapfokú végzettségű apák jobban kiemelik az apák kötelességeit, mint az ugyanilyen végzettségű anyák. A magasabb jövedelmű szülők fontosabbnak tartják az apák tartásdíj-fizetési kötelezettségét, mint a jogaikat. Nem találtak összefüggést a kérdezettek életkora és az apák jogaira és kötelességeire vonatkozó véleményük között.

A szerzők felhívják a figyelmet a tanulmány korlátaira, amelyek közül csak kettőt emelünk ki: egyrészt a kérdésfeltevés a különélő apákra vonatkozott – ugyanezt meg kellene ismételni a különélő anyákra is; másrészt csupán az egyenlőséget és a méltányosságot vették figyelembe az igazságosság megítélésénél, nem vizsgáltak azonban más lehetséges normákat. További kutatások szükségesek ezek feltárására.

Az az eredmény, hogy az apák és az anyák különbözőképpen látják a különélő apák jogait és kötelességeit, ezért különösen jelentős, mert a gyermeces párkapcsolatok megszűnését követően ezek jelentik a viták fő forrását. Figyelembe véve azt a tényt, hogy az utóbbi évtizedekben növekedett a válások és a házasságon kívüli születések aránya, kiemelkedően fontos a kutatás további hullámaiban ennek a kérdésnek a vizsgálata, továbbá annak tanulmányozása, hogy a szülői jogok és kötelességek eltérő megítélése hogyan befolyásolja a különélő szülők szülői gyakorlatát és gyermekeik jólétét.

Földházi Erzsébet

MCDONALD, P.: Low Fertility and the State: The Efficacy of Policy. (Alacsony termékenységek és az állam: a politika hatékonysága.) *Population and Development Review*, 32. 2006/3. 485–510. p.

Napjainkban mintegy 30 országban a teljes termékenységi arányszám 1,5 alatt van, amely értéket az érintett országok kormányai az ENSZ-nek tett jelentésükben kedvezőtlenül alacsonynak minősítettek. A népesség újratermelését messze nem biztosító termékenység negatív gazdasági következményei ismertek. A népesség öregedése, a fiatal, képzett munkaerő számának és arányának csökkenése részben a nyugdíjrendszer jelenlegi szintjének fenntarthatóságát kérdőjelezi meg, részben a versenyképesség szempontjából lényeges „high tech” széles körű alkalmazását korlátozhatja. Az egyes országok azonban csak lassan ébredtek rá a termékenység növelésének, a pronatalista politika alkalmazásának szükségességére. 1976-ban mindössze 7 OECD ország folytatott születést ösztönző politikát, és ez a szám 1996-ig nem változott. 2003-ra az érintett országok száma 13-ra nőtt.

Miért késlekedtek az európai kormányok a termékenység növekedését elősegítő intézkedések bevezetésével? Az egyik ok az a szakmai körökben is elfogadott álláspont volt, miszerint átmeneti jelenségről, időzítési problémáról van szó, és az elhalasztott házasságkötésekre, gyermekszülésekre idővel sor kerül, a demográfiai folyamatok önmagukat korrigálják. A következő ok arra a demográfusok és közgazdászok körében élő nézetre volt visszavezethető, miszerint a pronatalista politika drága és hatástalan. A harmadik ok a politikai érzékenységgel függött össze, a születésösztönzés negatív történelmi tapasztalataival (Németország, Ausztria). Szerepet játszott azonban az a liberális felfogás is, miszerint a népesség alakulásába a kormányok ne szóljanak bele, mert az minden ember magánügye. Végül sokan úgy gondolták, hogy a termékenységsökkenésből eredő problémákat a bevándorlással, bevándoroltatással lehet megoldani.

A szerző a továbbiakban az igen alacsony termékenység kialakulásának okait tekinti át. Az okokat elsősorban a társadalom liberalizálódásában és a gazdaság átstrukturálódásában látja. A társadalom liberalizálódása megváltoztatta a nemi szerepek hagyományosan kialakult rendjét, és a nők iskolai végzettségi szintjének robbanásszerű emelkedésével, a női egyenjogúság és esélyegyenlőség hangoztatásával, a munka-

erő-piaci lehetőségek bővülésével a nőket a gyermekvállalás korlátozására ösztönözte. A liberalizált világban értéknek tartott önmegvalósítás szempontjából a nőknek a családalapítás nagyobb kockázatot jelent, mint a férfiaknak, különösen akkor, ha nem állnak rendelkezésre a gyermekvállalás és a kereső tevékenység összeegyeztetését elősegítő intézményi és társadalmi feltételek. Az igen alacsony termékenység kialakulásának további okát a szerző a fiatal népesség esetében a globalizáció és a jelentősen megnövekedett iskolai végzettség támasztotta anyagi, gazdasági igények kielégítése iránti vágyban jelöli meg. A munkaerő-piaci bizonytalanságok, a munkanélküliség egyfelől, a komoly karrier lehetőségek másfelől mind a családalapítás halasztása, illetve elmaradása irányába hatnak.

A család, a gyermek ugyanakkor a magukat liberálisnak minősítő társadalmakban is fontos érték maradt. Kutatások bizonyítják, hogy a lakosság túlnyomó többsége intim, hosszan tartó monogám kapcsolatra, mindenekelőtt házasságra és legalább két gyermekre vágyik. A társadalom magatartását meghatározó hármás célrendszer: a szabadság és függetlenség, a nagyobb anyagi biztonság és a családi értékek ugyanakkor nem élveznek azonos mértékű állami támogatást, a családalapítási tervek támogatása messze elmarad az előző kettőtől.

A fejlett ipari országokat a termékenység színvonala alapján két részre osztva – 1,5-ös TFR-érték felettiekre és alattiakra – azt tapasztaljuk, hogy az első csoportba tartoznak a skandináv országok és valamennyi angolul, franciául, illetve flamandul beszélő ország. Az igen alacsony termékenységet (1,5-ös TFR alatt) felmutató országok csoportjában a dél-európai országok, a németül beszélő nyugat-európai országok, illetve a fejlett kelet-ázsiai országok találhatók. (A közép- és kelet-európai országokkal a szerző nem foglalkozik.) A második csoportba tartozó országokra a hagyományos nemi szerepek, a hagyományos családi berendezkedés, valamint az erőteljes család- és gyermekcentrikus értékrend jellemző. Az első csoportba tartozó országok társadalmaira a szociál-liberális jelző illik, a hagyományos családmodell hegemóniája már régen a múlté, a család és a gyermek kevésbé játszik fundamentális szerepet a társadalom és az egyén életében, mégis a hatékony családpolitika következtében a termékenységi mutatók jóval magasabbak annál, mint amit a második csoporthoz tartozó, hagyományos értékrendű országokban tapasztalunk.

Miért késlekednek az alacsony születésszámban érintett országok kormányai a családpolitikai intézkedések bevezetésével? Ez a magatartás részben a demográfusok, szociológusok szkepticizmusával is magyarázható. A szakemberek nem hittek korábban a születésszám csökkentését célzó családtervezési programok hatékonyságában sem, pedig a fejlődő országok termékenysége részben e programok következtében esett jelentősen vissza. E programoknak köszönhetően a világ népessége az eredetileg prognosztizált 16 milliárd helyett 2050-ben csak 9 milliárd körül várható.

A szerző a családpolitika hatékonyságának alátámasztására – Andorka Rudolf és Vukovich György 1985-ben publikált cikkére hivatkozva – éppen a gyes rendszerét említi meg. Az utóbbi években a kételkedőkkel szemben megnövekedett a családtámogatási rendszer hatékony voltát ismertető tanulmányok száma, a szerzők rávilágítanak a termékenység és a pénzbeni támogatások közötti, a korábban hittnél szorosabb kapcsolatra. Adkins 18 európai országra kiterjedő többváltozós elemzése alapján kimutatta, hogy a családi jövedelmen belül a családtámogatások 10%-os növekedése az anya termékenységének 25%-os növekedését eredményezheti. Hasonló eredményre jutottak

más kutatók is. Példaként egy norvég vizsgálat, amely a gyermekgondozási támogatások 20%-os emelkedése esetén 0,05-ös kohorsztermékenység emelkedéssel kalkulál.

A családtámogatási rendszer másik fontos eleme az intézményi ellátottság, amely lehetővé teszi a nők számára a gyermekvállalás és a kereső tevékenység összeegyeztetését. Az egyes országok kutatói egyetértenek abban, hogy szoros korreláció mutatkozik a gyermekintézményi ellátottság és a második, illetve harmadik gyermek vállalása között. A második, igen alacsony termékenyséjú csoportba tartozó országok kormányai úgy tűnik, tanultak a pozitív skandináv és francia példából, és a korábbiaknál aktívabb születést ösztönző politika kialakításán és bevezetésén fáradoznak. Az igen alacsony termékenység emelése csak egy olyan alapvető változás útján érhető el, amely kiemelt támogatást és elismerést ad a gyermekeket vállaló és nevelő családoknak.

Pongrácz Tiborné

BENGTSSON, T. – DRIBE, M: Deliberate Controll in a Natural Fertility Population: Southern Sweden, 1766–1864. (Tudatos termékenységekorrólátózás a természetes termékenység korában: Dél-Svédország, 1766–1864.) *Demography*, 43. 2006/4. 727–746. p.

A svéd szerzőpáros a természetes termékenység körülményei között előforduló, az iparosodás és a termékenységi átmenet előtti tudatos születéskorlátózás lehetőségét vizsgálja egy dél-svédországi mintanépeség mikroelemzésével. Elsősorban arra keresik a választ, hogy a rövid távú gazdasági válságoknak, az élelmiszerárak emelkedésének van-e hatása a termékenységre, hogy az érintett népesség képes-e számolni a gazdasági nehézségekkel, és próbálja-e tudatosan tompítani azok hatását termékenységre korlátózásával.

A természetes termékenység fogalmát Louis Henry használta először a demográfiai átmenet előtti fertilitás jellemzésére. Ennek lényege éppen az, hogy az emberek nem korlátózák tudatosan a termékenységüket, noha annak szintje sok tényező hatására meglehetősen különböző lehet. A termékenységi átmenet kezdetét hagyományosan az ún. „stopping behaviour” feltűnésével azonosítják, amikor a párok egy bizonyos, kívánatosnak tartott gyermekszám elérése után szakítanak termékenységi magatartásukkal. Ez a gyermekszám szerinti születésszabályozás mindenképpen tudatos termékenységi magatartásnak tekinthető. Sokan felvetik ugyanakkor egy másfajta, a termékenységi átmenet előtti tudatos születésszabályozás lehetőségét. Ezt a „természetes termékenység” helyenként és társadalmi csoportonként igen különböző szintje valószínűsíti. A termékenységi különbségek nem a gyermekszám szerinti kontroll következtében jöttek létre, hanem elsősorban a szülések közötti intervallumok hosszának differenciáiból származnak. A szülések közötti időszakok hosszát számos tényező befolyásolhatja, ezek egy része nem a párok tudatos magatartásából ered (szoptatás hossza, amelyet a helyi normák vagy a vallási előírások szabályoznak, a spontán abortuszok gyakorisága vagy a nők fogantatásra való képessége, amelyek a táplálkozás szintjének vagy a végzett munkának megfelelően változhatnak), de az időzítés, a „spacing” különbségei fakadhatnak az érintettek tudatos viselkedéséből is. Ma sokan úgy látják, hogy a termékenységi viselkedésben nagyobb a kontinuitás annál, mint ahogyan azt korábban gondolták. A gyermekszám szerinti korlátózást nem lehet a tudatos születésszabályozással azonosíta-

ni, az korábban is jelen volt az európai társadalmakban, a 19. század végi átmenet során nem a születéskorlátozással szembeni attitűd változott meg, hanem az ideális családnagyságról vallott elképzelések módosultak.

A tanulmány kiindulópontként elfogadja a tudatos születéskorlátozás lehetőségét a 18–19. századi Svédországban. Ez nem a kívánt gyermekszám utáni korlátozó magatartást jelenti, hanem a termékenységnek a szülések időzítésén keresztül való befolyásolását. A párok nem számoltak valamely ideális gyermekszámmal, de voltak jól felismerhető, rövid távú gazdasági érdekeik. Alapvető törekvésük volt, hogy az élelmiszerárak hullámzásából eredő gazdasági nehézségeket enyhítsék, és ennek egyik eszköze lehetett a válságos időkben a termékenység korlátozása, a soron következő gyermekszülés elhalasztása, amely végső soron a befejezett gyermekszámot is erősen befolyásolhatta. A 18–19. századi Dél-Svédországra vonatkozó kutatási eredmények érvényessége bizonyos keretek között általános lehet: a preindusztriális világban mindenütt erős az élelmiszerárak hullámzása, erős az adott népességek kiszolgáltatottsága az áremelkedéseknek, és szinte mindenhol megfigyelhető az élelmiszerárak és a demográfiai események (halálozások, születések, házasságkötések) változásainak erős összefüggése.

Az elemzés öt dél-svédországi plébánia népességére irányul. A felhasznált források között vannak az egyházi anyakönyvek, amelyekből családrekonstrukciós elemzés készült. Emellett használtak adójegyzékeket és földkatasztereket a népesség társadalmi helyzetének megállapítására, ezek a források tették lehetővé a földtulajdonlás alapján négy társadalmi kategória kialakítását és a népesség besorolását (szabad birtokosok, nemesi birtokok bérlői, kisbirtokosok, földnélküliek). A két utóbbi kategória tagjai nem rendelkeztek a létfenntartásukhoz elegendő földdel, a szükséges élelmiszereket a piacon kellett megvásárolniuk, így az áremelkedések elsősorban őket érintették. A szabad birtokosok viszont rendelkeztek a piacon értékesíthető termékfelesleggel, az áremelkedések őket akár kedvezően is érinthették. Az élelmiszerárak változását a rozs árának évi alakulásával mutatják be a szerzők. A rozs volt a legalapvetőbb élelmiszer, az árhullámzás pedig elsősorban évi szinten jelentős, a havi ármozgások nem olyan jelentősek. Az ársorok forrásai az aratást követő őszi hatósági árjelentések voltak. Tehát a statisztikai adatok a termés betakarítása utáni tényleges helyzetet tükrözik, de a korabeli népesség már jóval azelőtt, nagyjából tavasztól-nyártól rendelkezett bizonyos információkkal a termés várható nagyságáról, minőségéről és a várható élelmiszerárakról. Így a válságokra való felkészülés, az esetleges tudatos demográfiai válasz kialakítása (házasságkötések, a következő szülések elhalasztása) már az aratás előtt elindulhatott.

A szerzők megállapítása szerint a gazdasági krízisek többféleképpen hathatnak a termékenységre. Ezek egy része nem tekinthető tudatos születéskorlátozó tevékenységnek (pl. a krízisek okozta fokozott elvándorlás, amely a párok szétválásával járhatott, a szoptatási idő megnyújtása az inséges időkben, a megtermékenyíthetőség csökkenése, a spontán abortuszok valószínűségének növekedése). Ezek közös jellemzője, hogy a krízis következtében megfigyelhető termékenységi reakciók viszonylag erős késéssel jelentkeznek (az őszi áremelkedés után kb. 9–15 hónappal). Ezzel ellentétben a tudatos reakció (mesterségesen előidézett abortuszok, coitus interruptus, önmegtartóztatás gyakorlásának erősödése) rövidebb időtartamon belül jelentkezik, nem sokkal az áremelkedések kezdete után, és tart a krízis végétől számított kb. kilenc hónapig. Mindez azt is jelenti, hogy az érintettek már az aratás előtt előrelátták a válságok bekövetkezését, és már előre megkezdték a felkészülést.

A válságok termékenységi hatásának ilyen finom mérése aggregált adatok felhasználásával nem lehetséges. A szerzők ezért individuális szintű adatokat használtak, amelyek lehetővé tették a társadalmi csoportok szerinti elemzést, a különböző társadalmi, gazdasági és demográfiai faktorok hatásának kiszűrését, valamint az időzítés kérdésének a vizsgálatát. Az áremelkedést követő gyors reakciót (6–9 hónapon belül) tekintették a tudatos születésszabályozás jelének. Az elemzés céljára Cox-féle részarányos kockázati modellt használtak. Az egyes áremelkedések hatását három havi időszakonként két éven át követték nyomon. Az elemzés során csak a második és többedik születeket vizsgálták, feltételezve, hogy az első szülés sokkal inkább függ egyéb tényezőktől.

Az elemzés eredményei szerint a házas termékenység társadalmi csoportonként különböző volt. Szintje a szabad birtokosok között volt a legmagasabb, a földnélküliek családjában pedig a legalacsonyabb. 10%-os gabonaár-emelkedés 5%-os termékenységsökkenést idéz elő a földnélkülieknél és közel ugyanekkorát a kisbirtokosoknál. A megfelelő nagyságú földdel rendelkező szabad birtokosok vagy bérlők termékenységét az áremelkedések nem érintik. A termékenységi reakció erőssége a válságok erejétől függ, de a földnélküliek fertilitása csekély áremelkedésre is érzékenyen reagál. Az áremelkedések nagysága gyakran 20–30%-os volt, így a földnélküliek termékenységét igen jelentős mértékben befolyásolta (a válságok hatása a halandóság emelkedésében is jól megragadható). A termékenységi reakció már az aratás után, a gabonaár-jelentésektől fogva, októbertől megfigyelhető kb. 18 hónapon keresztül, de a második évtől mértéke gyengül. A termékenységi válasz az első hat hónap során a legerősebb, ami azt bizonyítja, hogy a bizonytalan egzisztenciájú társadalmi rétegek előre látták a nehéz idők bekövetkezését, előre készültek rá, tudatosan csökkentették termékenységüket, próbálták szabályozni, a válságos időkhöz illeszteni a család fogyasztását. Ugyanakkor megfigyelhető a termékenységsökkenésnek egy későbbi hulláma is, általában a következő év tavaszán, ami inkább az alultápláltság és a spontán abortuszok növekvő arányának következménye volt. Ez azt is mutatja, hogy a szegény családok pusztán a termékenységük tudatos csökkentésével nem tudták ellensúlyozni a válságok hatását.

Az elemzés tehát bizonyította, hogy a rurális társadalmak bizonyos (szegényebb) rétegei előre kalkuláltak a gazdasági kilátásokkal, és termékenységük szabályozása révén megpróbálták alkalmazkodni ezekhez. Tudatos döntéseket hoztak a rendelkezésükre álló információk alapján, számoltak a termés mennyiségével, minőségével, a munkaerő-kereslettel és demográfiai szempontokkal, lehetőségekkel is (migráció, háztartáskialakítás módjai, termékenységsökkentés). Világos továbbá, hogy a preindusztriális világban is volt tudatos születésszabályozás, még ha ez nem is a gyermekszám szerinti szabályozást, hanem inkább az időzítés szabályozását („spacing behaviour”) jelentette.

Óri Péter

SCHELLEKENS, J. – VAN POPPEL, F.: Religious differentials in marital fertility in The Hague (Netherlands) 1860–1909. (Vallási különbségek a hágai házas termékenységben, 1860–1909.) *Population Studies*, 60. 2006/1. 23–38. p.

A házas termékenység terén erős különbségeket figyeltek meg az egyes felekezetek között mind a demográfiai átmenet előtti időszakban, mind az átmenet idején. Németer-

szágban és Hollandiában a római katolikusok termékenysége például magasabb volt, mint a protestánsoké, Itáliában vagy Németországban a zsidók a termékenységi átmenet előfutárai voltak stb. A különbségeket háromféleképpen próbálták magyarázni: a felekezeti csoportok eltérő társadalmi összetételével, a vallási tanításoknak a demográfiai viselkedést eltérő módon befolyásoló hatásával, és egyes felekezetek kisebbségi státusával. A társadalmi összetétel hatása világos, többnyire az alacsonyabb társadalmi státusú népesség termékenysége szokott magasabb lenni. Az egyes felekezetek tanításai különbözőek lehetnek a születésszabályozás vagy a szoptatás megítélésében, ami befolyásolhatja a termékenységi magatartást. A hollandiai katolikusoknál a 19. század második felében megfigyelhető a szoptatás negatív megítélése (szemérmetlennek tartották), míg az izraelitáknál a szoptatási idő lényegesen hosszabb volt, mint a katolikusoknál és a reformátusoknál. A kisebbségi létből származhat pl. a zsidók fokozott igénye a társadalmi mobilitást és az elfogadottságot jobban biztosító kisebb családnagyságra, vagy ebből magyarázható a szintén kisebbségben élő katolikusok között az egyház erős befolyása, amely irányította a mindennapi életet.

A szerzők a házasság termékenységi különbségeit vizsgálják a 19. század második felében egy hágiai népességmintán (2145 nő termékenységi adatai). Megpróbálják elemezni a társadalmi összetétel és a vallásos tanítások szerepét a különbségek kialakulásában, és választ adnak arra a kérdésre is, hogy a zsidók tekinthetők-e (Hollandiában legalábbis) a házasság termékenység csökkenése előfutárainak. A vizsgálat forrásai a hágiai házassági anyakönyvek (1859–1902) voltak, amelyeket kiegészítettek a népesség-nyilvántartások adataival (születés dátuma, helye, a családfőhöz való viszony, nem, családi állapot, foglalkozás, vallás). Az individuális adatokat többszintű, véletlenszerű modellben, logisztikus regresszióanalízis segítségével elemezték. A vizsgált népességet négy vallási csoportba (reformátusok, római katolikusok, zsidók és egyéb), illetve hét foglalkozási kategóriába sorolták.

Az elemzés során kiderült, hogy 1880 előtt (a termékenységi átmenet látható kezdete a városban) a zsidók, azután pedig a katolikusok házasság termékenysége a legmagasabb. 1880 előtt nem igen lehetett szó gyermekszám szerinti születésszabályozásról (kívánt gyermekszám elérése után a termékenységi magatartással való felhagyás). 1880 után a születésszabályozás jól megfigyelhető mind a reformátusoknál (a legerősebben), mind pedig (bár jóval kisebb mértékben) a katolikusoknál és a zsidóknál is. A reformátusok és a katolikusok termékenységi magatartása világosan 1880 után különül el egymástól. A differencia a társadalmi különbségek kiszűrése után is fennáll, tehát nyilvánvalóan nem a társadalmi összetétel különbségéből ered a házasság termékenység eltérése. Ugyanígy a zsidók demográfiai átmenet előtti magasabb házasság termékenysége sem speciális társadalmi összetételük eredménye. A szerzők jelen vizsgálatuk alapján a másik két lehetséges magyarázat (a vallási tanítások, illetve a kisebbségi lét szerepe) között nem tudnak dönteni. A zsidók átmenet előtti magas házasság termékenységének okai tisztázatlanok maradnak, míg a katolikusok kisebb hajlandósága a születésszabályozás iránt magyarázható a vallásos tanítások, normák szerepével. A zsidók Hágában egyértelműen nem tekinthetők a születésszabályozás előfutárainak. Néhol bizonyára ennek ellenkezőjét lehet kimutatni, de ez semmi esetre sem lehet általános európai jelenség.

Ha elfogadjuk azt a kutatási eredményt, hogy egy bizonyos felekezet tagjai az egyik helyen a születésszabályozás élharcosai, a másik helyen viszont magas házasság termékenységgel tűnnek ki, akkor a vallási hovatartozás, a vallás nem tekinthető a termé-

kenységcsökkenés, a születésszabályozás magyarázatának. Nyilvánvalóan nem a vallási hovatartozás az egyetlen döntő szempont, hanem a tanítások mellett fontos szerepe lehet a hívek elkötelezettségének, az egyházak befolyása erejének is, ami helytől és időtől függően változhat. Mindezek alapján a vallás nem magyarázat, legfeljebb csak a termékenységcsökkenés ütemét szabja meg a vizsgált népességek esetében.

Óri Péter

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

DEMOGRAFIE

a Cseh Statisztikai Hivatal folyóirata

2007. No. 2.

- RABUSIC, L. – CHROMKOVA MANEA, B-E.: A Hakim-féle referenciaelmélet cseh szemmel.
SVOBODOVA, K.: Az öregedés társadalomszichológiai vonatkozásai.
MARESOVA, J. – DRBOHLAV, D.: A határon keresztül ingázás jelensége: a Chebi régió és Bajorország közötti ingázás.
BAUER, M. – CHYTILOVA, J. – SREBLOV, P.: A kívánt gyermekszám meghatározói Ugandában: egy mikrogazdasági felvétel eredményei.
PATTA, I.: A demográfiai problémák komplex megoldási lehetőségei.
SANDA, R.: A 2000. évi népszámlálások nemzetközi eredménye.

2007. No. 3.

- KRETSCHMEROVA, T.-A Cseh Köztársaság népességfejlődése 2006-ban.
BURCIN, B. – DRBOHLAV, D. – KUCERA, T.: A népesség-utánpótlást biztosító vándorlás fogalma és annak alkalmazása a Cseh Köztársaságban.
KRAUS, J.: A termékenységi arányszámok regionális különbségei – területi statisztikai megközelítés.
SPROCHA, B.: A romák termékenységi arányszámai Szlovákiában.
CTRNECT, P.: Az európai Unió és a Cseh Köztársaság készülnek a következő, 2011. évi népszámlálásra.

DEMOGRAPHY

az Amerikai Népesedési Társaság folyóirata

2007. No. 1.

- KOHLER, H-P. – BEHRMAN, J.B. – WATKINS, S.C.: A szociális háló és a HIV/AIDS rizikójának észlelése.
- EVANS, D.K. – MIQUEL, E.: Árvák és iskolába járás Afrikában.
- DE ROSE, L.F. – KRAVDAL, O.: Oktatási kérdések és az első gyermek születésének időzítése a Szaharától délre eső Afrikában.
- LUNDBERG, S. – MV LANAHAN, S. – ROSE, E.: A gyermek neme és az apa részvétele a nevelésben törékeny családok esetében.
- NEPOMNYASCHY, L.: A gyermek támogatása és az apa-gyermek kapcsolat.
- HAAS, S.A.: A gyermekkori gyenge egészségi állapot hosszú távú hatásai.
- HAMIL – LUKER, J. – O'RAND, A.M.: A gyermekkori társadalmi-gazdasági státusz és hatása a felnőttkori infarktus rizikójára.
- KALMIJN, M. – LOEVE, A. – MANTING, D.: Jövedelemdinamika és a házasság vagy együttélés felbomlása.
- BILLARI, F.C. – LIEFBROER, A.C.: Az életkori normák hatása az otthonelhagyásra.

2007. No. 2.

- RAYMER, J. – ROGERS, A.: A migrációs folyamatok indirekt becslése a kor és területi vándorlási struktúrák felhasználásával.
- VAN HOOK, J. – GLICK, J.E.: Bevándorlás és életkörülmények: a gazdasági igények meghaladása vagy kulturális adaptáció.
- MUTCHLER, J.E. – PRAKASH, A. – BURR, J.A.: A fogyatékkal élők demográfiája és a bevándorlás-történet hatásai: idős ázsiaiak az Egyesült Államokban.
- GILES, J. – MU, R.: Az idős szülő egészsége és a felnőtt gyermekek vándorlási döntései: tapasztalatok a kínai vidékről.
- ZIMMER, Z. – MARTIN, L.G. – OFSTEDAL, M.B. – CHUANG, Y-L.: A felnőtt gyermekek képzése és idős szülei halandósága Tajvanon.
- GORDON, R.A. – KAESTNER, R. – KORENMAN, S.: Az anyák munkavállalásának hatása a gyermekek sérüléseire és fertőző betegségeik előfordulására.
- LIN, M-J. – LIU, J-T. – CHOU, S-Y.: A kissúlyú szülöttek növekedésével tudják-e az iskolázott szülők közömbösíteni e nemkívánatos tényező hatásait?
- RINDFUSS, R.R. – GUILKEY, D. – MORGAN, S.P. – KRAVDAL, O. – GUZZO, K.B.: A gyermekjóléti szolgáltatások elérhetősége és az első gyermek megszületésének időzítése Norvégiában.
- FLETCHER, J.M.: A szexuális kezdeményezések döntései az amerikai egyetemi hallgatók körében.
- TEACHMAN, J.: Faj, katonai szolgálat és a házasság időzítése: tapasztalatok az 1979. évi Nemzeti Longitudinális Adatfelvételtől.
- HEUVELINE, P. – POCH, B.: A phoenix-i népesség: demográfiai krízis és Kambodzsa hatása.

MARTIN, E.: A kötődés ereje: a lakóhelyükhöz gyenge szálakkal kötődő lakosok vizsgálata.

EUROPEAN JOURNAL OF POPULATION

az Európai Népesedési Társaság folyóirata

2007. No. 2.

CARMICHEL, G.A. – WHITTAKER, A.: Választás és körülmények: a jelenkori ausztráliai gyermektelenség kvalitatív elemzése.

SANCHEZ-BARRICARTE, J.J. – FERNANDEZ-CARRO, R.: A halasztott termékenység és helyreállításának jellegzetességei Európában.

JANSSEN, F. – KUNST, A. – MACKENBACH, J.: Az öregkori halandóság-csökkenés gyorsaságának variációi hét európai országban, 1950–1999: az élet korábbi szakában követett dohányzás szokások és más korábbi tényezők szerepe.

REHER, D.S.: A hosszú távú népességsökkenés felé: a lényeges kérdések tárgyalása.

POPULATION

a Francia Nemzeti Népeségtudományi Intézet folyóirata

2007. No. 1.

TABUTIN, D.: Milyen demográfia felé tartunk? Ötven év erősségei, gyengéi és tudományfejlődése

CASELLI, G. – EGIDI, V.: A multidiszciplináris megközelítés szükségessége.

COURGEAU, D. – FRANCK, R.: Demográfia, konstruált vagy a konstruálás alatt lévő tudomány?

HOBCRAFT, J.: A demográfiai magatartás jobb megértése felé.

HOEM, J.: Demográfia, jelen és jövő.

ROSSIER, C. – PIRUS, C.: A terhesség-megszakítások számának alakulása Franciaországban, 1976–2002.

ZHAO, Z.: Az ENSZ 1982. évi modell halandósági táblái: megjegyzések a fejlődő országokbeli alkalmazásukkal kapcsolatban

PAN KÉ SON, J.-L.: Az újabb francia népszámlálás és hatása a mobilitás vizsgálatokra.

BACCAINI, B.: A régiók közötti migrációs folyamatok Franciaországban az utóbbi ötven évben.

MODENES CABRERIZO, J.A. – LOPEZ COLAS, J.: Az ideiglenes lakóhelyek Spanyolországban: társadalmi-demográfiai és területi jellegzetességek.

POPULATION AND DEVELOPMENT REVIEW

az Amerikai Népesedési Tanács folyóirata

2007. No. 2.

YI, Z.: A termékenységi politika változásának lehetőségei Kínában.

SOARES, R.R.: A halandóság csökkentésének feltételeiről a fejlődő országokban.

LAVELY, W.: Szex, szoptatás és házas termékenység az átmenet előtti Kínában.

- GURVEN, M. – KAPLAN, H.: Hosszú élet a vadászó-gyűjtögető népeiségekben: kultúrák közötti vizsgálódás eredményei.
- CARNES, B.A. – OLSHANSKY, S.J.: Realista nézet az öregedésről, halandóságról és a jövőbeni hosszú életről.
- DUBUC, S. – COLEMAN, D.: A születéskori nemi arány emelkedése az indiai születésű, de Angliában vagy Walesben élő nők körében: bizonyítékok a nemek szerinti szelektív abortuszról.

2007. No. 3.

- MAC CELLAR, L.: Influenza világitvány: áttekintés.
- JONES, G.W.: Késletetett házasság és nagyon alacsony termékenység Kelet-Ázsiában.
- KNODEL, J. – ZIMMER, Z. – KIM, K.S. – PUCH, S.: A felnőtt gyermek AIDS elhalálozásának hatása az idős szülőkre Kambodzsában.
- DE WALQUE, D.: Szero-inkompatibilis házaspárok öt afrikai országban: tanulságok a prevenció stratégia számára.
- VALEGGIA, C.R.: Használjuk a laboratóriumot a gyakorlatban: a reprodukciós hormonok figyelése a népességkutatásban.
- SANDERSON, W.C.: A nyugdíjasok közeli többsége a választásokon: kilátások és politikák.
- BUZZELL, E. – PRESTON, S.H.: Az amerikai csapatok halandósága az iraki háborúban.
- JIANG, L. – O'NEILL, B.: A demográfiai folyamatok hatása az amerikai háztartás-nagyságra és struktúrára.

POPULATION RESEARCH AND POLICY REVIEW

a KLUWER Akadémiai Kiadó és a Déli Demográfiai Egyesület folyóirata

2007. No. 3.

- HAO, L. – ASTONE, N.M. – CHERLIN, A.J.: A gyermektámogatás és a jóléti politika hatása a nem házas tizenévesek gyermekvállalására.
- VAN HOOK, J. – SNYDER, J.: Bevándorlás, etnikum és a fehér gyermekek számának csökkenése a kaliforniai iskolákban, 1990–2000.
- SOLIS, P. – PULLUM, T.W. – BRATTER, J.: Az iskolai végzettség homogámiája és a migrációs státusz Monterrey-ben, Mexikóban: változás és folyamatosság az idő tükrében.
- OMARIBA, D.W.R. – BEAJUT, R. – RAJULTON, F.: A csecsemő- és gyermekhalandóság meghatározói Kenyában: elemzés az esendőség kiszűrésével.
- GAUTHIER, A.H.: A családpolitika hatása a termékenységre az iparosodott országokban: irodalmi áttekintés.
- TAYMAN, J. – SMITH, S.K. – LIN, J.: Pontosság, hiba és bizonytalanság a népesség előrebecslésben: idősor-modellek elemzése.

2007. No. 4.

- WITNAUER, W.D. – ROGERS, R.G. – SAINT ONGE, J.M.: A baseball karrierék hossza az első ligában a XX. században.
- ELLEN, I.G. – O'FLAHERTY, B.: Szociális programok és háztartás-nagyság: New York város példája.
- JENNISSEN, R.: Oksági láncolatok a nemzetközi vándorlás rendszerszerű megközelítésében.
- SMITH, S.K. – HOUSE, M.: Ideiglenes vándorlás: Florida esettanulmánya.

POPULATION STUDIES

A Londoni Közgazdasági Főiskola Népeségvizsgáló Bizottságának folyóirata

2006. No. 1.

- MERLI, M.G. – HERTOOG, S. – WANG, B. – LI, J.: A HIV/AIDS terjedésének modellezése Kínában: a szexuális úton való terjedés szerepe.
- SCHNELLELENS, J. – VAN POPPEL, F.: Vallási különbségek a házas termékenységekben Hágában (Hollandia) 1860–1909.
- SCHOENI, R.F. – LIANG, J. – BENNETT, J. – SUGISAWA, H. – FUKAYA, T. – KOBAYASHI, E.: Az öregkori funkcionális egészség és mozgássérülés trendjei Japánban, 1993–2002.
- HURT, L.S. – RONSMANS, C. – THOMAS, S.L.: A születések számának hatása a női halandóságra: a termékeny életkor utáni nők körében gyűjtött tapasztalatok rendszerezése.
- ROSINA, A.: A nupcialitási adatok elemzése hosszú távon továbbélők modelljével.
- KUATE-DEFO, B. – DAVANZO, J.: A szoptatás korai elhagyása okainak megbízhatósága: kétváltozós valószínűségi modell és mintavétel alkalmazása az 1976–77 és 1988–89. évi malajziai felvételekből.
- ROBIN, J-M. – CASELLI, G. – RASULO, D. – COURNIL, A.: A nők arányának változása a száz éves és idősebb népességben: variációk az észak és dél-olasz adatokban 1870 óta.

2006. No. 2.

- SPOERER, M.: A szövetséges foglyok és a Németországba deportált belga lakosság halandósága az első világháború alatt: a kényszermunka hatásának újraértékelése.
- STEELE, F. – JOSHI, H. – KALLIS, C. – GOLDSTEIN, H.: Az együttélés és a gyermekszülés összehasonlításának változása a fiatal, 1958 és 1970 között született angol nők körében.
- HOBBCRAFT, J.: A demográfiai magatartás ABC-je: milyen tényezők befolyásolják a kutatási célokat a népesedési folyamatok megismerésében.
- CHATTOPADHYAY, A. – WHITE, M.J. – DEPUUR, C.: A vándorlók termékenysége Ghánában: kiválasztódás versus adaptáció mint oksági mechanizmusok.
- ADSERA, A.: Házas termékenység és vallás Spanyolországban, 1985 és 1999.

DE WALQUE, D.: A vörös khmerek uralmának társadalmi-demográfiai hagyatéka Kambodzsában.

2006. No. 4.

KOENING, M. – ACHARYA, R. – SINGH, S. – ROY, T.K.: Valóban alábecsülik a jelenleg alkalmazott módszerek a nem kívánt születések arányát? Tapasztalatok a vidéki Indiából.

GOLDSTEIN, J.R. – WACHER, K.W.: A naptári és kohorsz várható élettartam kapcsolata: különbségek és időbeni késések.

GAGE, A.J. – CALIXTE, M.G.: A család- és növedelmi szolgáltatások fizikai elérhetőségének hatása az igénybevitelükre Haiti vidéki területein.

PHILPOV, D. – SPÉDER, ZS. – BILLARI, F.C.: Most, később vagy valamikor? Az anómia és a társadalmi tőke hatása a termékenységi szándékokra Bulgáriában (2002) és Magyarországon (2001).

HENLEY, D.: Az alacsony termékenységtől a magasig Sulaweziben (Indonézia) a gyarmati időszakban: az „első demográfiai átmenet” magyarázata.

HONG, Y.: A házassági döntések és az első születések időzítése Kína vidéki területein 1990 előtt.

CHRISTOPHER, A.J.: Az azonosítás kérdései a nemzetközösség ezredforduló körüli népszámlálásaiban.

POPULATION TRENDS

az Egyesült Királyság Nemzeti Statisztika Hivatalának folyóirata

2007. No. 127.

ABBOT, O.: A 2001. évi népszámlálás teljességének értékelése és a kiigazítás stratégiája.

EVANS, H. – CHAPPELL, R. – WRIGHT, E.: Az omnibusz felvétel felhasználása a kivándorlásra vonatkozó kérdések tesztelésére.

SMITH, J. – SHARFMAN, A.: A rövidtávú migrációs becslések megvalósíthatósága.

ZEITSCHRIFT FÜR BEVÖLKERUNGSWISSENSCHAFT

a Német Szövetségi Népeségtudományi Intézet folyóirata

2006. No. 3–4.

BUCHER, H. – MAI, R.: Az európai régiók csökkenő népessége.

BUCHER, H. – SCHLÖMER, C.: A Szövetségi Építésügyi és Regionális Tervezési Hivatal regionális népesség-előreszámítása.

MAI, R. – SCHAREIN, M.: A nemzetközi vándorlás hatása a tartományok népességi trendjeire.

KEMPER, F.-J.: Nemzetközi vándorlás és Németország külföldi népessége.

HAUG, S. – SAUER, L.: Vándorlás és az etnikai németek területi eloszlása Németországban.

- NEUMANN, U. – SCHMIDT, C.M.: A remény sugara, habár az ég még szürke – a demográfiai változások mértéke és természete a Ruhr-vidéken.
- WEISS, W.: A reziduális népességcsoport alakulása Mecklenburg-Nyugat-Pomeránia területén a hosszan tartó szelektív bevándorlás hatására
- GANS, P. – HORN, M.: A népesség öregedésének és a népességstruktúra változásának hatása az urbánus fejlődésre. Ludwigshafen (Rajna tartomány) példája.
- COY, M. – STEINICKE, E.: Franciaország regionális népességének alakulása.
- HEINS, F.: Olaszország regionális népességének alakulása.
- SWIACZNY, F.: Hollandia regionális népességének alakulása.

2007. No. 1–2.

- KHALATBARI, P.: A női emancipáció és teremtő magatartás.
- SCHWARZ, K.: Problémák a családi gazdasági aktivitás és a kereső foglalkozás, valamint a kívánt családnagyság elérése közötti kapcsolat becslésében.
- ETTE, A. – RUCKDESCHER, K.: A különbség a nagymama! A szülőknek nyújtott intézményi és informális segítség hatása a további termékenységi elképzelésekre.
- HÖHN, C.: Népesedési kutatások és a demográfiai változások – A demográfia politikai hatásai 1970 óta.
- OEL, H-U.: Tudományos ismeret és politikai felelősség. Hogyan foglalkozunk a demográfiai változások jelenségével Németországban.
- BUCHER, H.: A regionális fejlődés előrejelzése és a demográfiai változások.
- FLÖTHMAN, E-J.: A demográfiai öregedés regionális hatásai – kismintás elemzés Észak-Rajna/Wesztfália kerületeinek és városi kerületeinek mintáján.
- DIEHL, C.: Az új bevándorlók szociális profilja és bevándorlási motivációi. A mikrocenzus és az Intézet „Új bevándorlók vizsgálatának próbafelvétele” alapján.
- GLATZER, W.: A jóléti állam és a társadalom minőségének érzete.
- SCHULZE, E. – MEYER, S.: A nők valóban másfajta alapítványokat hoznak létre? Tanulmány a nők viselkedéséről a német alapítványi rendszerben.
- REULECKE, J.: „Gyökértelen fiatalok”: a háború utáni fiatalok az ötvenes évek „szociális világának” perspektívájából.
- VAN DE KAA, D.J.: A Holland Királyi Művészeti és Tudományos Akadémia az ország megszállásának két időszakában.
- FERDINAND, U.: Nemzetiszocialista népesedési tanulmányok és a politika az 1937. évi Párizsi Nemzetközi Népesedési Kongresszus tükrében.
- SWIACZNY, F.: A zsidó népesség lakta területek településszerkezetének változása a Bajor palotagrófságban a XIX. században. Egy kisebbség népesség-földrajzi aspektusai.
- JÜRGENS, U. – BAHR, J.: Külföldiek a dél-afrikai (bel)városokban.
- SCHULZ, R.: A világ népességfejlődése az ENSZ népesedési előrejelzése szerint.